

Boldizsár Anna

KORTÁRS BESZÉDPOZÍCIÓK

Contemporary speech positions

Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke 2007. december 10-én és 11-én irodalomtudományi konferenciát rendezett *Kortárs beszédpozíciók* (Jelenkori irodalmak – mai értelmezések) címmel. A kar tanárai, doktoranduszai és hallgatói mellett belgrádi és magyarországi tudósok tartottak előadást, ezekben a kortárs lírára és prózára reflektáltak, mutatták be dolgozataikban az értelmezések „maiságát”. Korunkban, úgy tűnik, a szubjektumnak már nemcsak egy (esetleg kettős) arca van, hanem megszámlálhatatlan. Az egyén nemcsak szellemi, hanem fizikai értelemben is „sokszorozódik”. A test változtathatlansága, alakíthatósága miatt gyakran felmerül a kérdés, hogy a mű kezdetén fellépő szubjektum vajon azonos-e későbbi önmagával. A lezáratlanság, végtelenség, variálhatóság fogalma azonban nem csak a szubjektumra, hanem magára a kontextusra is kiterjed. Megjelennek a „végtelen” történetek. Amíg az egyénnek rengeteg arca jelenik meg, és ezzel mintha a háttározottságából, alanyi lényegéből vesztené, addig különböző dolgok, pl. város, hely, ország is antropomorfizálódni látszik, szinte szubjektummá válik.

Harkai Vass Éva *A sakk, mint életjátszma. Tandori Dezső sakkverséről (A 65. mezőről és életműbeli kontextusáról)* címmel tartott előadást. *A 65. mező* című Tandori-vers indítása olyan, mint egy szerelmi költeményé, később kiderül, hogy a versben emlegetett „kedves” nem más, mint egy madár, Totyi. Hagyományos versnek is tekinthető. Teret ad az epikum megjelenésének; Totyi kultikussá emelkedik. A madár megváltoztatja a lírai én életformáját. A sakk–halál–madár hármastematika uralja a költeményt. De ezek az elemek fellelhetőek Tandori életművének más kontextusaiban is. A sakk játék, játszma, de mégsem az, legfeljebb áttételesen. A sakktáblán 64 mező található. Játszani rajta annyit tesz: élni. Ebből következik, hogy lelépni a 64. mezőről nem más, mint meghalni. Tandori 2003-ban írta a *A 65. mezőt*, 65 éves volt. Mintha ezzel a verssel akarná lezárni életművét.

Bányai János előadásának címe *Az „én” és a visszavont metafora a kései modernségben (Tandori Dezső, Lator László, Nádasdy Ádám)*. Tandori költészete nem köztes, hanem újszerű. Az írás a főszereplője a verseknek. Ami írható, az létező; a saját ellentétében létező.

Lator műveiben nagy hangsúlyt kapnak a képek, keretbe illesztettek, de nem leképezhetőek. Kép és én egymás mellé rendelhetősége van jelen, de úgy, hogy az én-t le is választja a képről. Erős vizualizálódás tűnik fel, de le is rombolódik. A kép külső, az én nem rokon vele. Kép-én idegensége észlelhető. Az én nem uralja a képet. Csak az írásosság. A kép írható, de nem képzelhető el. Írás–látás–mondhatóság hármasa konstituálódik.

Nádasdy az én-ből merít a versekhez. Versei tükrök, melyekből a költőre hasonlító arcok néznek vissza ránk, de nem biztos, hogy rávetülnek egymásra. Úgy tesz a költő, mintha ő beszélne, az én. Mintha ő lenne az alanya tárgya, de ez csalás.

Késő modernség. Posztmodern. Modern utáni. Ezek a kifejezések csak részben tükrözik a valóságot. A mai líra valójában *kortárs líra*. Nem lehet modern utáni, mert kapcsolódik hozzá, visszanyúl a modernségbe, merít belőle. Még ha tagadja is, akkor is van kapcsolat köztük. A modernségből hagyomány lett. A művek felidézik a múlt hangját, de nem azon szólnak meg.

Bakos Petra előadása: *A szubjektum nyilvánossága – a nyilvánosság szubjektumképző hatása (Lovas Ildikó prózájáról)*. Improvizált, jól összeszerkesztett kollázmunkát hallhattunk Lovas Ildikó prózájáról, a *Másik történet*, a *Meztele-nül a történetben*, a *Spanyol menyasszony*, a *Nyárvégi capriccio* című műveiről. Lovas Ildikó műveiben egyes elemek tematikusan ismétlődnek. Ilyen a város, Szabadka képe is. Szabadka archetípus. Archetípusos „nőalak”, aki az iránta érdeklődőkkel kegyetlen. Lovas Ildikó műveiben szinte antropomorfizálódik a város, de mégsem válhat szubjektummá. A város lakói, akik voltaképpen magát a várost alkotják, beszélnek a városról. Ezzel mintegy önmagukról beszélnek. A város lehet a Másik. Egymást tükröző tükrök labirintusa. Mindegy, hogy a rossz a várossal vagy a lakóival történt-e. A halálban az a legszörnyűbb, hogy a szubjektum nem bújhat el az élők tekintete elől. De az élők tekintete nélkül így is, úgy is halottak vagyunk.

Szabó Szilvia: *A fordítás mint a szubjektum-(re)konstrukció figurája (Berniczky Éva: Méhe nélkül a bába)*. A könyv két olyan nő története, akik sohasem találkoztak, mégis titokzatos kapcsolat köti össze őket. Az egyik nő a másik nyomába ered, és a titkok fokozatosan napvilágra kerülnek. A szöveg külső perspektívából mutatja az embert, de néha kiszélesedik, megjelenik a mindentudó narrátor. A regény szövegébe beékelődnek a fordítástöredékek. A beékelődő szövegrészletek nyelve eltér a másik szövegtől. Szvitelszki egy nőt bízott meg a napló fordításával, de a napló részletei nehezen fellelhetők. A naplóolvasó egyben naplófordító is. A fordító énje is belekerül a szövegbe. A fordított szöveg új alkotás... új, élő szöveg. Más. A fordító életére is kihat a fordítás, már nem fordulhat ugyanúgy a múltba. A naplóban befejezetlenség érezhető. A naplófordítás is ilyen. A lezárás lehetetlensége az önmegejtetés félelme is lehet a fordítónál. Nő írta és nő is fordítja a naplót. Ehhez nem elég csak a nyelv, kell

hozzá női intuíció is. Feminin stílusban ír, megszólítja a férfi olvasót, hatalmába keríti. Gyönyör-szöveg ez. Testuális, testre írt szöveg. Multikulturalizmus, mágikus realizmus épül a szövegbe.

Marko Čudić *Az utazó szubjektum rekonstruálásának kísérlete (Esterházy Péter: Hahn Hahn grófnő pillantása)* című előadásából megtudhattuk, divatos a szubjektumtalanság mint új elbeszélő pozíció. A *Hahn Hahn grófnő pillantása* ellenáll ennek. Megjelenik a szubjektum megtartásának vágya. A regény nem épülhetett a pikáróra, mert a főhős nem veszi el a szubjektumát, és nem lesz társadalmias. Esterházy az utazásregénnyel ironizál. Dekonstruálja a Mittel-europa-mítoszt.

Virág Zoltán: *A peremjárat mikromágiája (Böndör Pál költészete)*. Böndör Pál költészetének mintegy négy évtizede tárgya a származás, nyelvi hovatarozás. Versei ciklusokba rendezettek, biztos szerkesztésűek. Finom eszközök, testközeli tükrök mikromágiája bukkan fel költészetében, és a szemfényvesztés gazdag kelléktára. A multietnicitás, a tér és a szubjektum nagy szerepet kap a vizualitás mellett.

Kovács Rácz Eleonóra: *Érzés és benyomás-izotópia (Garaczi László: MetaXa)*. A művet grammatikai, szövegtani szempontból elemzi. Az izotóp láncok az elbeszélő szempontja alapján épülnek fel, nem időbeli sorrendben. A szereplők kis kezdőbetűvel írott nevei azt sugallják, hogy a tulajdonnevek nem fontosak, az élet kérdései máshol vannak. A műben túlnyomó többségben vannak a múlt idejű igék, főnevek. Megjelenik az ifjúsági, szleng-, gyermeknyelv. Gyakran kerül sor kódváltásra, kétnyelvűségekre. A szövegben a magyar nyelv mellett jelentős szerepet kap az angol. Kétnyelvű diskurzus bontakozik ki, amelynek alapja azonban mégis a magyar. Az író az egyes szám harmadik személy pozíciójából figyeli önmagát.

Virág Gábor: *A hasonlítás elvont tárgya (Garaczi László: MetaXa)* című dolgozatában a test–szövegtest–én problematikájára világít rá. A szubjektum fokozatos leépülése ötlük szembe: én, te, majd végül x. Lehet, hogy a mű végén kiderül, hogy a főhősnek, Félixnek nincs is teste, hanem az ő teste egy másik testté transzformálódik át; Zsolt testévé. A központban más test van. Test-dekonstrukció, testhatár elbizonytalanodás jelentkezik. A testek alakíthatóak, más test lép a helyükbe. Egyik test letűnésével egy másik sejlik fel. A szövegnek se eleje, se vége. Felvetődik a szövegtest befejezhetetlenségének kérdése. A szövegnek nincs határa, végtelen sok értelmezéssel rendelkezik. A test határtalansága magával vonja az emberi identitás határának végtelen tágíthatóságát. A kérdésre, hogy az x mi helyett áll, nem az a válasz, hogy az x helyettesít, hanem, hogy az x maga a mi.

Ferenc Hajnalka *Az önmagát leképező történet* című dolgozatában Darvasi László *Szerezni egy nőt* című regényét értelmezte. A műre jellemző a káosszal szerkesztés. A próza prózaíró nélküli. Redukált a tér és a szereplő személye is.

A hangsúly a szövegre, a szövegelésre helyeződik. A történet nem zárt, befejezett, problémátlan. Töredékesen ismerteti a részleteket. Jelen van a meta-szint, a szövegek önnön töredezettségükre mutatnak rá. Önleképezőek. Délszláv környezetben mozog a cselekményszál. A novellákban végtelenített az eseménylánc. A groteszk novellák párbeszédben állnak egymással.

Gerold László *Novella és dráma: a Háy-opus két dimenziója* címmel tartott előadást. Háy direkt módon beszél a koráról. Lepusztult emberek, tönkrement világ a témája. Peremrecsúszott, kis emberek fogalmazzák meg élettapasztalataikat, mondván: a világ szar. Novellák és belőlük alkotott drámák viszonyáról van szó, ahol a novellák szinopszisei a drámáknak. A drámákban nem történik semmi új, nincs cselekmény, drámát előidéző konfliktus. De mégis drámaivá tehetőek. Mondhatnánk azt is, hogy szociodramák, de ez ellen Háy tiltakozik. Inkább bölcséleti drámák ezek, vagy istendramák. A valóságot ölelik fel, mégis van bennük valami transzcendens. Ezek a drámák a nyelvvel hódítanak, az író nem „csinálja” a nyelvet, hanem a meglévőt használja. Költőivé stilizálódik így a nyelv. A drámákban minduntalan ismétlésekkel találkozunk. Sok a minek?, miért? kérdés. Isten itt olyan hatalom, amely intézi a többi ember sorsát, a kisembereket. Ki az, aki dönt, van-e felettünk valaki? A Háy-drámák szerint erre nincs felelet. Istenhiány van, nem istenjelenlét. A novellák cselekménye azonos a drámákéval. De más eszközök teremtik A novella tényszerűbb, nyelvezete neutrális, szikár. „Írtam hát egy szöveget, amit ha akarok, dráma, ha akarok nem. /Parti Nagy Lajos/.”

Toldi Éva: *Poétikai és történeti reflexiók metszéspontján (Márton László: Testvériség)*. A dolgozat a *Kártigam* újraírt változatát vizsgálja, és keresi a tematikai vagy motívumbeli hasonlóságokat más művekkel, vizsgálja, hogy a *Kártigam* szereplői miként, milyen formában jelennek meg másik szövegben, és milyen a viszonyuk az elbeszélővel... A *Kártigammal* megakad a regényírás folyamata, de visszamenőleg ki lehetne tölteni ezt az űrt, ha megírnak egy olyan szöveget, amelyik kipótolja ezt a hiányt, ürességet. A *Testvériség* visszamenőleg megteremti az első jelentős regényt. Háromrészes regény, ami tükrözi azt, miszerint a 18. sz.-i írók műveiket gyakran részletekben jelenítették meg. A narrátor felülírja vagy összeszövi regényeit egy megíratlan 19. sz.-i regénnyel. Feltűnik a mindent látó szem, az implikált szerző. Egy a valóság, ám ezerféle ruhája van. A múlt nem lezárt, hanem folyamatos, az idő átjárható, a narrátor sok időt képes átfogni.

Deissinger Ákos: *Az implicit olvasó és az implicit szerző viszonya (Márton László: Átkelés az üvegen)*. A szöveg befejezetlen, lezártaságot az olvasó adhat neki azáltal, hogy elolvassa a szöveget. Az olvasó is fontos szerepet kap, neki kell döntenie arról, hogy melyik valóságot is választja. A szerző és a szöveg a befogadó által van jelen. A narrátor, az elbeszélés és a befogadó egyszerre mozog. Márton László írásában megkülönböztethetünk valós, szándékolt és implicit olvasót. A

valós olvasó az, aki valójában olvassa a történetet, a szándékolt olvasóhoz beszél a szerző, míg az implicit olvasó az odaértett olvasó szerepét tölti be. A regény nem csak több olvasót, hanem több elbeszélőt is mozgat. Az olvasók és elbeszélők egymáshoz való viszonya bonyolult diskurzust eredményez.

Bence Erika *Határtörténetek a jelenkori vajdasági irodalomban* címen tartotta meg előadását. Határt sok minden képezhet, itt nem csak az országhatárra kell gondolnunk, vagyis pontosabban arra sem csak úgy, mint amelyik csak tereket választ el egymástól. Határ lehet történelmi képződmény, politikai határ, identitások közti határ, határ, amely a nyelvből fakad, tehát szellemi értékű, és maga az idő is képezhet egyfajta választóvonalat. Ezek a határok nem csak a maguk kézzelfoghatóságában, külsőleg nyilvánulnak meg, hanem ezen a szinten túllépve mintegy metafizikai határt alkotnak, amely leszűkül, egyénekre hat ki. Megjelennek a határok közé szorult személyek és utódaik. A külső határok mellett létrehozzák belső határmezsgyéiket is. Néhányan önmaguk korlátozásával jövőképeket is elvesztik. Ahol határ van, ott szükségszerűen megjelenik az út képe is. A jelenkori vajdasági irodalom szövegeit átszelik a különféle utak, ezzel létrejön egy új regénytípus. Egy olyan regényé, ahol szűkebb téridőben mozgunk útleírások alapján. A határokat átszelő utak pedig az egyén kettéosztottságát és egyesítésének vágyát foglalják magukba. Az egyénen túllépve a túlit, az idegent és a másságot is megjeleníti a határhelyzet.

Faragó Kornélia: *Geo-anarchikus tériesség, sűrű történelem (a vajdasági magyar irodalomban)*. Az előadó azt vizsgálja dolgozatában, hogy a „Nagy Jugoszlávia” miként megy át textusba. A prózaszövegek őrzik a múltat, az „így éltünk”-et. A múlt az írásosság által van jelen. Egy időben van jelen két valóság. A nagy és a kis formák játékból épül fel a világ. A nagy formák jelképezik a régi, letűnt kort, amelyhez érzelmileg kötődnek a bennük élt emberek, míg a kis formák a rájuk való emlékezést, a belőlük való építkezést jelentik. Az írásos emlékrögzítés furcsa módon újraalkotja a nagy formát. Megjelenik a szövegekben a sűrű, mikrotörténeti adagolás. Rengeteg név, dátum, terméknév stb. halmazza el az ilyen irodalmat. Ezeknek a műveknek sok olvasata van, másként tekint rá az, aki benne élt az akkori világban, másként, aki itt született, de már egy másik formában, a kisebbben, és egészen másként olvassa az a szövegeket, aki csak hallott vagy éppenséggel nem hallott róla. A titkosság szemantikája is fontos momentum. Ez nem más, mint a kommunikáció szemantikája negatív előjellel. Az elbeszélés sokszor nem a beszélést mutatja be, hanem magát a hallgatást.

A dolgozatok tematikájukat illetően sokat foglalkoztak az én-nel, a művek lezáratlanságával, a testtel és a jelenkori irodalom értelmezhetőségének lehetőségeivel.